

Artvin'in Anayurda Kavuşması Münasebetiyle

Yunus ZEYREK

93'ten Brest ve Mondros'a

Osmanlı yönetimi literatüründe Kars, Ardahan ve Batum illerine Üç Liva/Sancak anlamında **Elviye-i Selâse** denilmektedir. O zamanlar Artvin, Batum sancağının bir kazasıydı. Bu üç sancak, 1877-78 (1293) Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra savaş tazminatı karşılığı olarak Çarlık Rusya'sına bırakıldı. 1917 yılında Rusya'da Çarlık rejimi yıkıldı, bilâhare Bolşevikler iktidara geldi. Bolşevik Rus yönetimi, 3 Mart 1918'de imzalanan **Brest-Litovsk** Barış Antlaşması'nda Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltarak muntazam bir şekilde Türkiye'ye teslim edecekti. Fakat Rusya, bu taahhüdüne rağmen zaten Bolşevik ihtilâlle başlayan geri çekilmeden sonra "muntazam bir şekilde teslim etme"yi bir kenara bıraktı; Ermeni ve Gürcü birliklerini silâhlı bir şekilde teşkilâtlandırarak bölgeyi onlara terk etti. Brest-Litovsk'taki Türk hey'eti bu gelişmeleri Sovyet hey'eti nezdinde şiddetle protesto etti.¹

Çarlık yönetiminden kurtulan Kafkasya'da Azerbaycan Türkleri ile Gürcü ve Ermeniler bir arada Maver-i Kafkas/Seyim Hükûmeti'ni kurdular. Ermeni ve Gürcüler, Brest-Litovsk hükûmlerini kabul etmeye yanaşmıyor, söz konusu bu üç vilâyeti aralarında paylaşmak istiyorlardı.

Ermeniler, bölgede akla hayale gelmeyecek metotlarla yerli Müslüman ahaliye zulmetmeye başladılar. 12 Şubat 1918'de ileri harekâta başlayan ordumuz, Erzincan ve Erzurum'u Ermenilerden kurtardı. Türkiye ile Seyim Hükûmeti delegeleri, Trabzon'da toplandı. Uzayıp giden müzakerelerden bir sonuç çıkmayınca Türk tarafı bir ultiatom vererek Brest-Litovsk maddelerinin kabulünü istedi. Harekâta başlayan ordumuz, Borçka, Artvin, Ardahan ve Posof'ta Türk yönetimini kurdu. Halid Paşa'nın Üçüncü Tümen birlikleri de haziran başlarında Ahıska'ya geldi. Ordumuz, 14 Nisanda Batum'u, 25 Nisanda da Kars'ı kurtardı. Böylece 1828 sınırına ulaşılmış oldu.

Bolşevik Rus yönetiminin başları olan Lenin ve Stalin, 1917 Kasımında bir beyanname yayınlayarak

Rusya'da yaşayan küçük milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirleyebileceğini bildirmişlerdi. Ahıska Türkleri de bu beyannameye dayanarak Rusya'da kalamayacaklarını, Ermeni ve Gürcülere güvenmediklerini, Türkiye'ye bağlanmak istediklerini açık müracaatlarla dile getirdiler.²

Seyim delegelerinin de katıldığı Batum Konferansı, 4 Haziran 1918'de sona erdi. Bu konferansta üç sancak arazisiyle Ahıska bölgesinin Türkiye'ye terk edilmesi kabul edildi. Brest-Litovsk Barışıyla kararlaştırılan halkoylaması da 1918 Temmuzunda tamamlandı. Bölge ahalisinin tamamına yakın bir kısmı Türkiye'ye bağlanmak isteğini oylarıyla belirtmiş oldu.³ Bölgenin önde gelen halk önderleri, bu oylama sonucunu İstanbul'a götürerek 15 Ağustos'ta Padişah'a arz ettiler. Padişah VI. Sultan M. Vahideddin, **Elviye-i Selâse Ahalisine** başlıklı bir **Hatt-i Hümayun** yayınlayarak, bölge halkını selâmladı ve buraların resmen Osmanlı Devleti'ne bağlandığını ilân etti. Bölgede Osmanlı resmî daireleri faaliyete başladı.

Çarlık Rusya'sının ve Bolşeviklerin pençesinden kurtulan bölge, kırk yıllık istilâ yaralarını sarmakla meşgulken, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, her şeyi alt üst etti. Mütareke, Türk ordusunun, bölgeyi boşaltmasını ve Birinci Dünya Savaşı öncesi, sınırına çekilmesini emrediyordu. Türk askerinin çekilmesiyle bölge idarî otoriteden mahrum kaldı. Bölgeye İngiliz askeri geldi ve yavru işgalciler (Ermeni ve Gürcüler) yeniden harekete geçtiler.

Millî teşkilâtlanma ve mücadele

Bu arada yerli Türk ahali de boş durmadı. İğdir, Ahıska ve Batum geçici mahallî hükûmetleri kuruldu. Daha sonra bu hükûmetlerin delegeleri Kars'ta bir araya gelerek Millî İslâm Şûrası'nı meydana getirdiler. Tabii ki bu faaliyette İttihat hükûmetinin gizli desteği vardı.

1919 yılının ilk günlerinde Ardahan'da Halit Paşa'nın öncülüğünde toplanan kongreyle,

Mondros Mütarekesi'nin kahredici hükümlerine karşı birtakım kararlar alındı. Hemen arkasından Kars'ta toplanan kongreyle de İslâm Şûrası'nın Batum'dan Nahçıvan'a kadar olan yerleri içine alan bir **Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti** kuruldu. Batum, Artvin ve çevre kazaların önde gelenleri de bölge ahalisine hitaben bir beyanname yayınlarak Kars'taki hükûmete katıldıklarını ilân ettiler. Kars hükûmetinin basın organı olan **Sadâ-yı Millet** gazetesi de Batum'da neşredilmeye başlandı. Buna karşılık yine Batum'da Mehmed Abaşidze tarafından **İslâm Gürcistanı** adlı bir gazete çıkarılıyordu ki, bu gazete Türkiye aleyhindeydi.

İngilizler, 24 Aralık 1918'de Batum'u işgal ettiler. Artvin ve Ardahan bölgesinde ahaliden meydana gelen milis kuvvetler Gürcülere karşı mücadele ederek memleketi onlara teslim etmedi. Fakat 1920 yılında İngilizlerin marifetiyle Artvin, Ardahan, Borçka, Şavşat, Posof ile Ardahan'ın yarısı Gürcülere işgal ettirildi. İngilizler, Ardahan'da Kür ırmağının sağ yakasını ve Kars'ı da Ermenilere verdiler. O günleri anlatan Batum Mebusu Murgullu Edip Dinç, **“Zavallı ahali, üç silâhlı ve mükemmel düşmana karşı mukavemet ediyordu. Her tarafı ateş sarmıştı.”** demektedir. İngilizler, 1920 Temmuzunda Batum'dan çekilecekler ve buraları tamamen Gürcülere teslim edeceklerdi! Bu durum, Ankara hükûmeti tarafından 25 Temmuzda şiddetle protesto edildi ve Gürcistan Hükûmeti uyarıldı.

Kâzım Karabekir'in komutasındaki kolordumuz, ileri harekâtla 30 Ekim 1920'de Kars'ı Ermenilerden kurtardı. Sıra Ardahan ve Artvin'e geliyordu. Bu gelişmeleri dikkatle takip eden Gürcistan, Türk ordusunun kuzeye, Batum'a yürüyeceği endişesiyle seferberlik ilân etmişti.

43 Yıllık ayrılığı sona ermesi

28 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde imzalanan Millî Misak'ın ikinci maddesinde yer alan Üç Sancak bölgesinin kurtarılması, Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmişti. Kars'ı kurtaran ordumuzun hedefi de buralar olacaktı. Fakat kuzeydoğu komşumuz Gürcistan'ı zayıf düşürmemek için askerî harekât yerine diplomasi uygun görüldü.

TBMM Hükûmeti, 22 Şubat 1921 günü Ankara'daki Gürcistan Büyükelçisi Simon Midivani'ye bir nota vererek Ardahan ve Artvin bölgesinin boşaltılması istedi. Ankara hükûmetinin bu talebini Tiflis'e ileten Büyükelçi, hükûmetinin, bölgeyi 23 Şubat 1921 günü sabahı erken saatlerden itibaren

boşaltacağını, aynı gün Türk Dışişleri Bakanlığına bildirdi.

Bu sevindirici haber, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından Kars'a, Şark Ordusu Kumandanı Kâzım Karabekir'e telgrafla bildirildi. Zaten 22 Şubat akşamına kadar Çıldır, Ardahan, Ardahan ve Borçka'ya kadar ilerleyen müfrezelerimiz, 23 Şubat sabahından itibaren Ardahan ve Artvin yöresinin, kan dökülmeden anayurda kavuşmasını sağladı. Ardahan'da bulunan Yedek Teğmen (sonra Ardahan Mebusu) Filibeli Hilmi Beğ, aynı gün Türk resmî yönetimini başlattı.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın TBMM tutanaklarında kayıtlı konuşmasında, **“Ardahan'ın, 23 Şubat'ta halkın sevinç gösterileriyle işgal edildiğini, çok yağmış bulunan kar yüzünden Artvin'in de bugün yahut yarın işgal edilmesi beklendiği”** ifade edilmektedir. Yine onun konuşmasında **“Binaen-aleyh Gürcüler, Ardahan ve Artvin'i tahliye etmişler ve dünden (23 Şubat-Çarşamba) itibaren her iki kaza, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne dahil olmuştur.”** denilmektedir.⁴

Gürcistan'ın başşehri Tiflis'te millî bir hükûmet bulunmaktaydı. Fakat doğudan gelen Bolşevik tehdidi altında son günlerini yaşayan Gürcü Hükûmeti, Ardahan ve Artvin bölgesinden çektiği kuvvetleri doğuya, Bolşeviklere karşı sevk etti. 25 Şubatta Tiflis Bolşeviklerin eline geçti. Gürcü Millî Hükûmeti üyeleri firarla Batum'dan ülkeyi terk ettiler. Böylece Gürcistan'da Sovyet yönetimi başladı.

16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'yla, o günkü Türkiye-Sovyetler Birliği (bugünkü Gürcistan) sınırı çizilmiş oldu. Ordumuz Ahıska'yı da Kızılordu'ya teslim ederek geri çekildi.

Bir hatanın hikâyesi

Yazımızın buraya kadar olan kısmında, 93 Harbi'nden itibaren aynı kaderi yaşayan Ardahan ve Artvin'in 23 Şubat 1921 sabahı Türkiye'ye kavuştuğunu, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koyduk.

Hâl böyleyken, burada adı geçen il ve ilçelerde, 23 Şubattan başlamak suretiyle 7 Mart gününe kadar muhtelif tarihlerde kurtuluş bayramı kutlandığını görmekteyiz!

Bölgenin mülkî idare makamlarının web siteleriyle basılı yayınlarına bakıyoruz. Her birinde ayrı bir şey yazıyor!

Artvin valiliği sitesinde; **“23 Şubat 1921'de TBMM ve Gürcü hükümetleri arasında Batum anlaşması imzalandı.”** deniliyor. (Bu bilginin kaynağı merak konusudur!)

Borçka Kaymakamlığı sitesinde şu ifade var: “Gürcülerin hakimiyeti 9 Şubat 1921 yılına kadar sürdü.”

Ardanuç Kaymakamlığı sitesi şöyle diyor: “Gürcüler 23 Şubat 1921 günü işgal altında tuttukları topraklarımızı terk ettiler ve Ardanuç, Artvin ve Ardahan topraklarımız en son ve ebedî olarak anavatanına katılmıştır.”

Ardahan Valiliğinin kitabındaki kayıtlara bakılırsa, Ardahan 23 Şubat, Hanak 1 Mart, Çıldır 25 Şubat, Posof 2 Mart 1921’de kurtulmuştur ve kurtuluş günlerini buna göre kutlamaktadırlar.⁵

Artvin’e bakalım: Şavşat 27 Şubat, Artvin ve Borçka 6 Mart, Ardanuç 7 Mart.⁶ Şavşat, 2009 yılında kurtuluş gününü 7 Mart’a almış!

Bu tarihleri icat edenlere sormak lâzım: Gürcistan, 25 Şubatta Kızılordu’nun kontrolüne geçtiğine göre o tarihten sonra kurtulan bir yer olmuş mu veya olabilir miydi?

Çıldır Kaymakamlığı sitesinde de: “25 Şubat 1921 günü Çıldır düşman işgalinden kurtularak Çıldır Türk topraklarına katılmıştır.” denilmektedir.

Aynı karar, aynı irade ve aynı tarihe bağlı bir bilgi, görüyor musunuz ne hâle gelmiş?

Bu garabetin başlıca iki sebebi olduğu anlaşılmaktadır:

1.Miladî 1918 yılından önceki olayların tarihi, miladî tarihe çevrilirken 13 gün ilâve edilmektedir. Halbuki takvim düzenlemesi, 1 Mart 1917’de yapılmıştır. 1921 yılında, 23 Şubata 13 gün ilâve edilerek 7 Mart gününü belirlemek yanlışır.

2.Diğer bir husus da, takvim hesabından değil, devlet erkânının kış şartlarından dolayı ancak 7 Mart’ta Artvin’e gelebildiğine dair düşünce.

Takvim meselesi, merhum Hocamız Prof. Dr. M. Fahrettin Kızıoğlu tarafından çeşitli vesilelerle izah edilmiştir. Kendisinden çok şey öğrendiğim bölgenin üstat tarihçisi Prof. Kızıoğlu, bu konuyla ilgili olarak gazetelerde yazı yazmış, sempozyumlarda tebliğ sunmuş, konferanslarında açık açık anlatmış, resmî makamlar nezdinde sözlü ve yazılı girişimlerde bulunmuş... Fakat ne hikmetse garabet dal budak salarak devam etmiştir.

Merhum Hocam Prof. Kızıoğlu, bu hususta bize özetle şu bilgileri vermişti:

Artvin, Borçka, Şavşat ve Ardanuç, 1920 Temmuzunda İngilizler tarafından Gürcülere işgal ettirildi. Bu işgalden kurtuluşun tarihi, 23 Şubat 1337/1921 yerine 12 gün sonra ve Millî Gürcistan Hükûmeti yerine, Sovyet Gürcistan’ının kurulmasından 10 gün sonra 7 Martlarda kutlanması acı bir yanıştır.

Bu yanlışın düzeltilmesi için 1965 Ocak ayı başındaki ilk teşebbüsüm üzerine Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığının kendi arşivindeki (klasör 590, dosya 126, göz 3, dolap 10, fihrist 5 ve 56 numaralı) orijinal ve resmî iki belgenin suretini de ekleyerek İçişleri Bakanlığına sunulmak üzere, 4 Ocak 1965 günü yazılan yazısının özeti şuydu: Artvin’in kurtuluş tarihinin 7 Mart 1337/1921 değil, 23 Şubat 1337/1921 olduğuna dair...

Bir yanlışlık düzeltilmekteyken zamanın TBMM Başkanı ve Artvin Senatörü Sabit Osman Avcı, İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ı ihtar ederek, muhalefet partisinin bu düzeltmeyi aleyhte propaganda malzemesi yapabileceği endişesiyle rafa kaldırttı. Böylece resmîyet kazanan cehalet, bu günlere kadar geldi.

Bu tarih hatasının, kurtuluş yıllarında öğretmen olup daha sonra Artvin milletvekilliği de yapmış olan Ömer Kâmil Beğden çıktığı anlaşılmaktadır. 1926’da Ardahan’dan ayrılarak vilâyet hâline getirilen Artvin’in kurtuluş günü kutlanması gündeme gelince, 1900’den önceki rumî takvimde 23 Şubata eklenen 12 gün hesabıyla 7 Mart tarihi tespit edilmiş! Hâlbuki 1900 yılından başlayan 13 günlük farkı, Türkiye, 16 Şubat 1332’ye 13 gün ekleyip 1 Mart 1333/1917 olarak kabul edince, takvimimiz şimdiki yıla uymuştu. O zaman Rus esaretinde olan Artvinli Ömer Kâmil Beğ, İstanbul hükûmetinin bir kanunla kabul ettiği bu değişiklikten haberi yoktu.

Söz konusu ettiğimiz takvim meselesi, her sene Diyanet Takvimi’nin ilk sayfalarında da bu şekilde anlatılmaktadır.

Resmî makamlar ne demiş?

Konuyla ilgili birtakım yazışmalar da var. Şavşat’ın kurtuluş günüyle yakından ilgilenen, hatta kutlamalara milis komutanı rolüyle süvari kılığında iştirak eden emekli öğretmen Seyfettin Ermişoğlu’nun bir tomaryazısı var elimde. Bu tomarda Genelkurmay’ın, Artvinli yazarların, Belediyenin ve kendisinin yazılarına bakıyorum, her biri bir şey anlatıyor.

Bunların arasında bir de “Şavşat Yedimart Turizm ve Tanıtma Derneği”nin talebi üzerine Yavuzköy İhtiyar Hey’eti toplanmış, kurtuluşun hikâyesini yazdıktan sonra altına başta muhtar ve öğretmenler olmak üzere tam 20 kişi imza atmış veya parmağını basmıştır. Burada özetle deniliyor ki: “23 Şubatta kurtulan Ardahan’dan hareket eden bir müfreze 7 Mart’ta köyümüze gelmiş, halkımız tarafından sevinçle karşılanmış ve ağırlandı. Bu tarih, halkımızın hafızasında yer etmiş olduğundan değiştirilmesine karşıyız.”

Şavşat'ın Kurtuluş Bayramında sembolik kafil komutanı Öğretmen Seyfettin Ermişoğlu (7 Mart 1974).

Bu konuda bir yazı da yakın zamanda yine Ermişoğlu imzasıyla Şavşat dergisinde çıktı. İller İdaresi Genel Müdürlüğüne hitaben kaleme alınan bu yazıda, aynı gerekçelerle kurtuluş gününün ısrarla 7 Mart olarak kabul edilmesi istenmektedir.⁷

Genelkurmay Başkanlığının 13 Mart 1984 ve 19 Ocak 1998 tarihli yazılarında özetle, “Yapılan araştırma ve incelemeler sonucu 27 Şubat gününün Şavşat'ın kurtuluş günü olarak kabul edildiği” belirtilmektedir. Yine Genelkurmay'ın 3 Mart 1998 tarihli yazısında şöyle denilmektedir: “Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivinde yapılan incelemede, 2 inci Tümen Müfreze Komutanlığınca Doğu Cephesi Komutanlığına yazılan 27 Şubat 1337 (1921) tarihli raporda, Şavşat'ta Gürcü askerinin kalmadığı ve bu arazinin Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olduğu bildirilmiştir. Şavşat'ın kurtuluş gününe ait tespit edilen tarih 27 Şubat 1337 (1921)'dir.”

Konu Şavşat Belediyesi Meclisinde de ele alınmıştır. Şavşat Belediyesi'nin 6 Şubat 1998 tarihli Meclis Kararında şu ifadeler yer almaktadır: “Şavşat halkı ve eşrafından Belediyemize topluca yapılan 160 imzalı dilekçe ve yine köy muhtarlıklarının köy adına imzaladıkları dilekçeler ve mahiyetleri incelendi. 60 yıl 7 Mart olarak kutlanan kurtuluş bayramı tarihinin 1986'dan itibaren 27 Şubat olarak değiştirildiği, bu tarihin zorlama bir tarih olduğu, halk tarafından benimsenmediği, kurtuluş gününe olan ilginin azaldığı belirtildi. Meclis üyeleri, kurtuluş bayramı tarihinin yeniden 7 Mart olarak değiştirilmesine oy birliği ile...”

Şu hâle bakın! Memleketin arşivi, belgesi, bilgisi, tarihi, tarihçisi yok! Köy ihtiyar hey'etleri, belediye meclisleri toplanıyor; birtakım rivayetlerle ve kârîne yoluyla bir tarih tespit ediyor; bir başkası başka günü uygun buluyor, bir kısmı o güne alışamıyor! Birileri bu adla kitap yazmış, öbürü dergi çıkarmış, bir diğeri okula, caddeye ad vermiş vs. Bunların bütünü bir araya gelse, **Hakimiyet-i Milliye** gazetesinin 23 Şubat 1921 tarihli nüshası, birinci sayfasında yer alan, “**Şanlı Hilâl Ardahan ve Artvin'de!**” başlıklı haber yanında ne kıymet ifade eder ki...

Sonuç

Takvim hesabından kaynaklanan yanlışlık, “**Kardı, kıştı; askerlerimiz ancak 7 Mart'ta bölgeye ulaşabildi...**” gibi hikâyelerin de çıkmasına yol açmıştır. Bunların hiçbirinin ciddîye alınır tarafı yoktur. Önemli olan siyasî otoritenin iradesinin hangi tarihte tecellî ettiği. Bu tarih de kesinlikle **23 Şubat**'tır. Hiçbir kompleksin tutsağı olmadan düşünüp aklın ve bilimin yoluna gelmeliyiz.

Bu toprakların (Tekrar sayıyorum: Artvin, Şavşat, Ardanuç, Borçka, Ardahan, Çıldır, Posof, Hanak ve Damal ilçelerinin) resmen ve fiilen anayurda katıldığı gün, **23 Şubat 1921** günüdür.

O zaman bölgedeki askerî birliklerin komutanı Kâzım Karabekir böyle diyor; tarihçiler ve harp tarihleri böyle diyor; Artvin'in ünlü tarih ve folklor araştırmacısı merhum Adil Özder, defalarca bu yanlışlık üzerinde duruyor⁸; fakat bu garabet bir türlü giderilemiyor!

Genelkurmay'ın bilmem hangi dairesi neye göre böyle günler üretiyor, onu da anlayabilmiş değiliz!

Bölgenin 43 yıllık esaretinin son bulduğu gün ya doğru olarak kutlanmalı yahut da tamamen kaldırılmalıdır! Artvin ve Ardahan valilikleriyle her iki ilin üniversiteleri, bu ve buna benzer kültürel meseleleri en kısa zamanda ele almalıdırlar.

Söz buraya gelmişken, yer adlarının şimdiye kadar tahrif edildiği yetmiyormuş gibi, son yıllarda Posof'un ünlü **Ulğar Dağı** da birdenbire **Ilğar** oluverdi. Ardahan Suyu'nun tarihî adı **Kür**'ün, Rus imlâsıyla **Kura** şeklinde kullanılması da büyük bir ayıptır!

Keyfiyet yüce halkımızın, ihtiyar hey'etlerinin, köy öğretmenlerinin, belediye meclislerinin ve bilhassa mülkî idare âmirlerinin yüce katlarına tazimle arz olunur!

Kıta'atımız bugün mezkûr kazaların cenûb hududuna dahil olacaklar ve şimal hudutlarına kadar ilerleyerek Ardahan ile Artvin kazalarını işgal eyleyeceklerdir. Ardahan'daki murahhasımız, dün akşam Gürcü sancağı indirilir indirilmez Osmanlı sancağını çekerek hükûmetimiz memurîni gelinceye kadar Ardahan'ı muvakkaten idare etmek emrini almışdır.

Artvin'de henüz emir verecek memurumuz yok ise de vatanperver ahalinin bu vazifeyi kendiliklerinden ifâ edeceklerine şüphemiz yoktur. Demek bu-

gün Ardahan ve Artvin'de yeniden şanlı sancağımız temevvüc ediyor.

Hakimiyet-i Milliye, azm-i millî ile yeniden tahlis edilerek vatana dönen Ardahan ve Artvinli kardeşlerimize samimî selâm ve muhabbetlerini ederken Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin şu muvaffakiyet-i sulhperverânesini tebrik etmeyi de vezâif-i vatanperverîsi cümlesinden addeyleyler." ●

Hakimiyet-i Milliye gazetesi
(23 Şubat 1921/Çarşamba)

Şanlı Hilâl Ardahan ve Artvin'de

Gürcistan Hükûmeti, (23 Şubat 337) bugün bilcümle memurîni askerî ve mülkiyesinin Ardahan ve Artvin'den geriye çekilerek bu iki kazayı kâmilan tahliye etmelerini emreylemiştir.

- 1 Akdes Nimet Kurat, **Üç Sancak: Kars Ardahan Batum**, Türk Yurdu dergisi, Mart 1970.
- 2 Belgeler için bkz. Yunus Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Ankara, 2001, s. 153.
- 3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Zeyrek, **Aca-ristan ve Acarlar**, Ankara, 2001, s. 79.
- 4 TBMM Zabıt Cerîdesi, 24 Şubat 1921.
- 5 Serhat Şehri Ardahan, Ardahan Valiliği, Ankara, 2002.

- 6 Hayrettin Tokdemir, Artvin Yöresi Folkloru, Ankara, 1993; Taner Artvinli, bu tarihleri bize şöyle bildirdi: Artvin, Ardahan ve Borçka: 7 Mart, Şavşat: 27 Şubat.
- 7 Seyfettin Ermişoğlu, Şavşat'ın Kurtuluş Günü, Şavşat dergisi, S. 25-26, Sonbahar-Kış 2007-2008.
- 8 Yunus Zeyrek, **Posof'un Çizgileri**, Ankara 2004, s. 131.

TEBRİK

Ardahan ve ilçeleri Posof, Çıldır, Damal ile Artvin ve ilçeleri Ardahan, Borçka ve Şavşat, anayurttan ayrı düştüğü 43 yıllık esaretten sonra, kardeşleri Batum ve Ahıska'yı ötede bırakmanın acısıyla 23 Şubat 1921 tarihinde, anayurda kavuşmuşlardır.

Eğer bu kavuşma olmasaydı, hiç şüphe yok ki zalim Stalin, Ahıska Türkleriyle birlikte bu bölge ahalisini de öldürecek, sürececek, mahvedecekti.

Bu vesileyle bu mukaddes vatan topraklarının kurtuluş gününü tebrik eder; memleketimizi al bayrağa kavuşturan başta M. Kemal Atatürk, Kâzım Karabekir, Halit Paşa ve Ahıskalı Osman Server Bey olmak üzere bütün şehit ve gazilerimizi rahmet ve şükranla anarız.

Bizim Ahıska

